

БЪЛГАРСКИТЕ ОБЩИНИ И ЕВРОПЕЙСКОТО ФИНАНСИРАНЕ. КАКВО ПОСТИГНАХМЕ И КАКВО ПРЕДСТОИ

ас. д-р Десислава Калчева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

dzkalcheva@uni-sofia.bg

Резюме: Общините в България са едни от основните бенефициенти по европейските програми. През първия програмен период, инвестиционните разходи на местно ниво, финансирани чрез европейски средства достигат до над 50% от годишните капиталови общински разходи. Целта на настоящия доклад е да представи приносът на европейските средства към изграждането на общински инвестиции през първия програмен период, да оцени нивото на изпълнение на най-съществените за общините програми в края на 2019 г. и да очертае бъдещи тенденции, свързани с развитието на основните европейски програми през следващия програмен период. В настоящата разработка се акцентира върху изпълнението на инфраструктурни проекти с общинско значение, изпълнявани по Оперативна програма „Региони в растеж”, Оперативна програма „Околна среда” и Програма за развитие на селските райони. Анализирани са и изпълнението на Оперативна програма „Добро управление”, като основен инструмент на Република България за реализиране на административната и съдебната реформа, включително въвеждането на електронното управление. Оценена е динамиката на общинските капиталови разходи през периода 2008-2018 г. Основна база данни, използвана при изследването е базата данни на Министерство на финансите, Информационна система за управление и наблюдение на средствата от ЕС в България – ИСУН, Комисията по европейските въпроси и контрол на европейските фондове към Народното събрание и публична информация за съответните оперативни програми.

Ключови думи: общини, европейски програми, капиталови разходи, инвестиции на местно ниво.

Въведение

Общините са едни от най-значимите бенефициенти по европейските структурни и инвестиционни фондове в България. Местните власти ползват финансиране по различни програми, като най-същественото влияние върху местните публични инвестиции има финансирането от Оперативна програма „Околна среда“ и от Оперативна програма „Региони в растеж“. Оперативна програма „Добро управление“ от своя страна допринася за внедряването на е-услуги и е-управление на местно ниво.

Целта на настоящия доклад е да представи приноса на европейските средства към изграждането на общински инвестиции през първия програмен период, да оцени нивото на изпълнение на най-съществените за общините програми в края на 2019 г. и да очертае бъдещи тенденции, свързани с развитието на основните европейски програми през следващия програмен период. За изпълнението на поставената цел е изследвана динамиката на капиталовите местни бюджетни разходи и общите капиталови

общински разходи за периода 2008-2014 г., анализирани са и основните данни за изпълнението на общинските евро проекти за периода. Анализирани са данните, достъпни чрез ИСУН за степента на изпълнение на основните програми, финансиращи местни инвестиции, направени са допускания за бъдещото развитие на евро фондовете. Направен е анализ на динамиката на местните приходи, субсидията за финансиране на капиталови разходи и общия размер на капиталовите разходи за периода 2008-2018 г. и са изведени основни изводи. В заключение са представени данни за бъдещото развитие на европейските фондове и програми през програмен период 2021-2027 г.

База данни за настоящото изследване е информацията достъпна от сайта на Министерство на финансите, Интернет платформа за местни финанси на Националното сдружение на общините в България, Информационна система за управление и наблюдение на средствата от ЕС в България – ИСУН, Комисията по европейските въпроси и контрол на европейските фондове към Народното събрание и публична информация от съответните оперативни програми. При оценка на въздействието на финансирането на Оперативна програма „Добро управление“ е направен кратък преглед на предоставяните от общините е-услуги на местното население, като е направен и кратък анализ на изградените портали за е-услуги от общините в България.

Като изследователски проблем се очертава липсата на актуални съвкупни данни за капиталовите разходи на общините, направени с бюджетни средства след 2014 г. в публично достъпните бази с данни.

Програмен период 2007-2013 и общинските инвестиции

Първият програмен период, в който България участва като пълноправна страна-членка на ЕС, е от 1 януари 2007 до 31 декември 2013. Целият бюджет за структурните фондове през този период е 347 милиарда евро: 201 милиарда от ЕФРР, 76 милиарда от ЕСФ и 70 милиарда за Кохезионния фонд. Структурните фондове се състоят основно от Европейския фонд за регионално развитие – ЕФРР (European Regional Development Fund – ERDF) и Европейския социален фонд – ЕСФ (European Social Fund – ESF). Заедно с финансирането на Общата селскостопанска политика (Common Agricultural Policy – CAP) и Кохезионния фонд. Структурните фондове формират най-голямото разходно перо в бюджета на ЕС.

Според данни от Единен информационен портал, Структурните фондове на ЕС изпълнението на оперативните програми от първия програмен период се оценява на 98%. За програмен период 2007-2013 г. България отчита към ЕС около 15 млрд. лв. по оперативните програми, съфинансирани чрез Структурните и Кохезионния фонд. Приносът на Структурните и Кохезионния фонд (СКФ) за социално-икономическото развитие на страната е значителен. Средствата от европейските фондове допринасят за 80% от публичните инвестиции. Основната част от инвестициите е концентрирана към изграждането на публична инфраструктура, в т.ч. транспортна инфраструктура – 20.5%, инфраструктура за води и отпадъци – 16.2%, инвестиции в местно и регионално развитие – 18.8%. През първия програмен период са изпълнени 11 778 проекта.

В таблица 1. е представено изпълнението на отделните програми през първия програмен период 2007-2013 г.

**Таблица 1. Бюджет и плащания по оперативни програми
през първи програмен период 2007-2013**

Оперативна програма	Бюджет	Плащания	% на изпълнение
ОП Транспорт	3 918 468 569	3 226 360 946	82.34%
ОП Околна среда	3 521 957 127	3 401 426 089	96.58%
ОП Регионално развитие	3 131 821 212	3 022 074 427	96.50%
ОП Конкурентноспособност	2 273 096 041	2 160 415 879	95.04%
ОП Техническа помощ	111 129 140	97 825 559	88.03%
ОП Развитие на човешките ресурси	2 374 122 531	2 324 949 144	97.93%
ОП Развитие на административния капацитет	353 592 720	317 872 972	89.90%
ПРСР и ОПРСР	6 232 007 494	6 162 314 839	98.88%
Общо:	21 916 194 834	20 713 239 855	94.51%

Източник: ИСУН 2007-2013

Впечатление прави, че по-голямата част на програмите отчитат изпълнение над 90%. Изключение се наблюдава при ОП „Транспорт“ (82.35%), ОП „Техническа помощ“ (88.03%) и ОП „Развитие на административния капацитет“ (89.9%). Програмите с активно участие на общините се характеризират с много висок темп на изпълнение.

Нарастването на обема реализирани инвестиции в общините от 10 000 до 20 000 души, с интензивно участие в европейските програми е три пъти и половина по-голямо от това в общините със слабо участие. С 35% е увеличен броят на предприятията в големите общини. Със 70% са увеличени инвестициите в селските общини, с 50% е нараснал броят на предприятията в тях.

Чрез европейски средства са обновени над 950 сгради на образователна, социална и културна инфраструктура; подобрени са условията за живот в над 4 хил. населени места; население от над 3.2 млн. души се радва от подобрения в градската среда; пуснати са в експлоатация над 20 градски пречиствателни станции за отпадъчни и питейни води (660 км обновена/нова канализационна мрежа и 2 100 км обновена/нова водопроводна мрежа); рехабилитирани са около 700 км общински пътища; регионалната система за отпадъци обхваща над 4 млн. души. В допълнение, над 750 хил. души са включени в мерки по заетост и лица с предоставени социални услуги

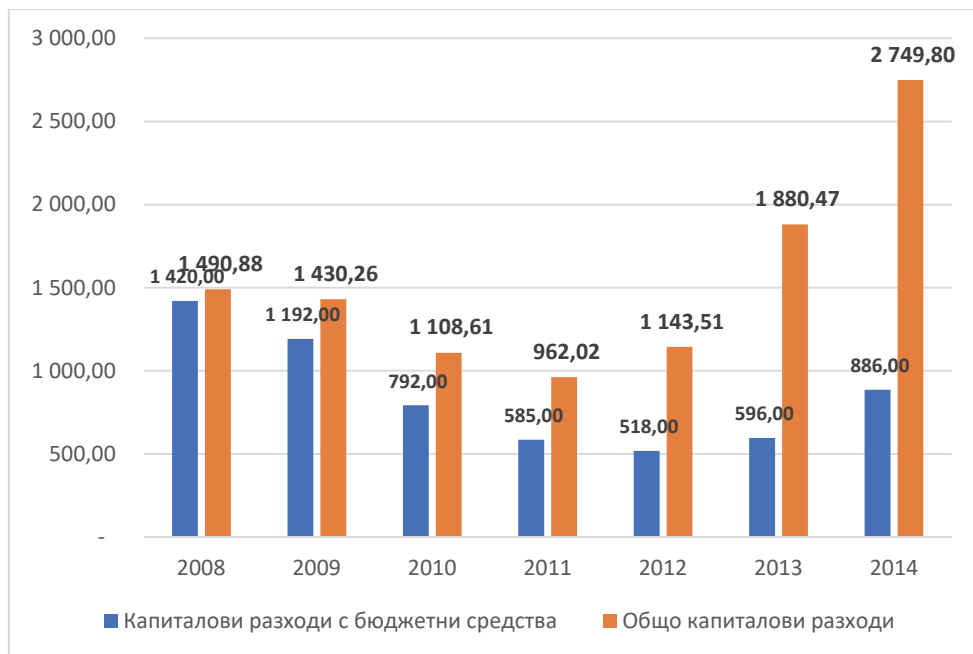
Според данни на Националното сдружение на общините в България, българските общини са депозирали над 7000 европейски проекта, а реалните договори са над 4 200. Броят на проектите достига до 16 на община. Следва да се отчете, че няма българската община, която да не е изгълнила поне един проект с евро средства. Интерес представляват видовете инвестиции, които традиционно се финансират чрез проекти. Значителен дял от финансирането заемат инвестициите във ВИК, сектор отпадъци, образование, социална и здравна инфраструктура, подобряване на градската инфраструктура и др.

Община-бенефициент с най-значим принос от европейските проекти е Столична община (11% от всички европейски инвестиции), следвана от Бургас (5%), Варна (3%), Стара Загора (2%), Плевен, Пловдив и Русе съответно с по 1%.

За да се открие влиянието на европейското финансиране върху общинските финанси, на графика 1. е представена динамиката на общинските инвестиции направени с бюджетни средства и общата сума на капиталовите разходи на местно ниво (с включени разходи във връзка с изпълнение на европейски проекти).

Графика 1. Динамика на капиталовите разходи на общините, осъществени с бюджетни средства и общо общински капиталови разходи за периода 2008-2014 г.

Източник на информация: Министерство на финансите и НСОРБ, изчисления на автора

За целите на анализа следва да бъдат изяснени няколко специфики, свързани с евро финансирането. Характерно за европейските проекти е, че тяхното същинско изпълнение започва две до три години след подписване на договорите за изпълнение.

През първата година традиционно се отварят различни процедури за кандидатстване, а периодът преминава основно в оценка на проектите с които общините кандидатстват по съответната програма. Често големите инфраструктурни проекти са свързани с обжалване на процедурите за избор на изпълнител, което допълнително забавя стартирането на същинската част на проекта.

През първия програмен период, при много проекти действа т.н. правило N+3 (или при някои проекти N+2), според което финалните плащания по проектите могат да бъдат направени до три години след приключването на програмния период. Това, в условията и сроковете на първия програмен период в България, означава, че финалните разплащания са направени през 2014 и 2015 г.

Периодът на представяне на данните в графиката е 2008-2014 г., защото през 2007 г. няма реално сключени договори за финансиране на общински европейски проекти или ако има те са за пренебрежимо малка сума. Последната година от периода е 2014 г., защото липсват данни за бюджетните капиталови разходи на общините. В базата данни на НСОРБ, данните са генерирани до 2014 г. След това не се откриват публично достъпни данни за съвкупните бюджетни капиталови разходи на общините в България.

Въпреки ограничителните условия, представените данни в графика 1. ясно показват нарастващата разликата, която се получава между капиталовите разходи направени с бюджетни средства и общите местни капиталови разходи през разгледания период. Докато през 2008 г. разликата между общите капиталови и бюджетните капиталови разходи е едва около 70 млн. лв., то през 2013 г. достига до 1.2 млрд. лв., а през 2014 г. до 1.8 млрд. лв. За целите на анализа следва да отбележим, че ръстът на капиталовите разходи с бюджетни средства през 2014 г. се дължи на включване на средства за преодоляване на бедствията от предходната година и включване на приходи по инвестиционната програма на държавата „Растежи и устойчиво развитие на регионите”.

В заключение на анализа на изпълнение на проектите на местните власти през първия програмен период може да кажем, че тези ресурси се оказват структуроопределящи за капиталовите местни разходи. Наблюдава се изместване на фокуса и вместо средствата от Структурните и Кохезионния фонд да имат допълващ характер към местните бюджетни капиталови разходи, те се превръщат в базови такива. Освен това, високият дял на европейските капиталови общински разходи показва ниската жизнена способност на общините в България и чувствителния и задълбочаващ се през годините недостиг на ресурси за капиталови разходи и местни инвестиции.

Програмен период 2014-2020 – ниво на изпълнение и основни предизвикателства

Вторият програмен период в България обхваща времевата рамка от 2014 до 2020 г. Текущата година се явява финална за периода, но отново сме свидетели на действието на правилото N+2; N+3.

И вторият програмен период се характеризира с множество процедури, които са в процес на обжалване. Големите инфраструктурни проекти на общините са подложени на множество процедури по обжалване, което забавя реалния старт на проектите. В подкрепа на по-бързото изпълнение на дейностите заложените в отделните програми се засилват консултациите между Управляващите органи и бенефициентите, в т.ч. се провеждат индивидуални консултации, организиране на обучения и др.

На таблица 2. е представено изпълнението на действащите програми в програмен период 2014-2020 г., като е представен бюджета на програмата, разпределението между финансирането от ЕС и от Националния фонд, както и реално изплатените суми към 10.05.2020 г.

Таблица 2. Изпълнение на програми от втория програмнен период към 10 май 2020 г.

Програма	Бюджет на програмата			Реално изплатени суми	
	Ощо	Финансиране от ЕСб	Финансиране от НФ	Общо към 10.05.2020 г.	% на изпълнение
ОПТТИ	3,691,799,790.72	3,138,029,816.24	553,769,974.48	1,597,315,377.96	43.27
ОПОС	3,462,564,946.01	2,943,180,201.14	519,384,744.87	999,659,299.62	28.87
ОПРР	3,018,201,866.00	2,565,471,584.00	452,730,282.00	1,670,175,137.08	55.34
ОПИК	2,584,169,900.97	2,196,544,412.89	387,625,488.08	1,276,680,221.70	49.40
ОПНОИР	1,271,383,550.02	1,080,676,013.71	190,707,536.31	526,155,328.74	41.38
ОПРЧР	2,136,251,557.00	1,835,869,785.00	300,381,772.00	1,295,788,625.47	60.66
ОПДУ	653,550,173.49	555,517,647.51	98,032,525.98	191,549,695.85	29.31
ОПИМСП	199,494,660.00	199,494,660.00	0.00	199,494,660.00	100.00
Общо КФ, ЕФРР и ЕСФ:	17,017,416,444.21	14,514,784,120.49	2,502,632,323.72	7,756,818,346.42	45.58
ПМДР	222,071,249.13	172,243,341.03	49,827,908.10	49,969,105.14	22.50
ПРСР (за мерки по чл. 9б, т.2 от ЗПЗП)	6,000,577,726.23	4,865,437,610.06	1,135,140,116.17	1,295,127,864.64	21.58
Общо ЕСИФ:	23,240,065,419.57	19,552,465,071.58	3,687,600,347.99	9,101,915,316.20	39.16
ФУМИ	41,161,348.54	35,595,246.31	5,566,102.23	12,983,778.79	31.54
ФВС	187,286,555.32	142,303,857.44	44,982,697.88	127,702,360.59	68.19
Общо фондове МВР:	228,447,903.86	177,899,103.75	50,548,800.11	140,686,139.38	61.58
ОПХ	241,177,458.00	205,000,838.00	36,176,620.00	207,661,769.45	86.10
ООСКП	27,542,265.22	23,410,925.55	4,131,339.67	0.00	0.00
МРНБПВУГ	80,534,177.27	68,454,050.00	12,080,127.27	4,522,833.68	5.62
Двустранен фонд	5,089,070.00	5,089,070.00	0.00	0.00	0.00
Правосъдие	69,028,235.98	58,674,000.00	10,354,235.98	0.00	0.00
Вътрешни работи	49,470,235.98	42,049,700.59	7,420,535.39	4,326,163.36	8.74
КПНС	23,009,764.94	19,558,300.00	3,451,464.94	0.00	0.00
Енергетика	64,427,340.26	54,763,240.00	9,664,100.26	0.00	0.00
ОБЩО:	24,028,791,871.08	20,207,364,299.47	3,821,427,571.61	9,459,112,222.07	39.37

Източник: ИСУН

Според представената информация, реално изплатените средства по най-съществените за общините програми Оперативна програма „Околна среда“ и Оперативна програма „Региони в растеж“ се оценяват съответно на 28.87% и 55.34%. Друга програма, при която общините са главен бенефициент е Програма за развитие на селските райони, при която реално изплатените средства се оценяват на 21.58%.

Изследователски интерес от гледна точка на развитието на капацитета на местните власти в България представлява Оперативна програма „Добро управление“. Специфичните цели на програмата са насочени към модернизирание на управлението за предоставяне на висококачествени публични услуги за гражданите и бизнеса и повишаване на ефективността на администрацията и съдебната система. Мерките трябва да доведат до по-добро управление в полза на обществото, както и до подобряване на бизнес средата в България. За програмен период 2014-2020 г., Оперативна програма „Добро управление“ е с общ бюджет 335 919 605 евро и е основният инструмент на Република България за реализиране на административната и съдебната реформа, включително въвеждането на електронното управление. Общините са един от основните бенефициенти по програмата, а част от средствата се ползват за изграждане на онлайн система и телефонен център за указване на помощ при ползване на е-услуги. Тази програма допринася и за въвеждането на е-управлението в България. Към края на 2019 г. 61 от общините в България имат работещ портал за е-услуги, като най-условно типът на портала може да бъде разделен на две – общини, които имат изграден унифициран, идентичен портал за е-услуги и такива, които поддържат собствена платформа в рамките на общинския сайт. При универсалния портал за услуги се обособяват няколко групи е-услуги, а именно: гражданско състояние, услуги по устройство на територията, общинска собственост, търговия, туризъм и транспорт, местни данъци и такси, административно-техническо обслужване (Калчева Д., 2020). Степента на изпълнение на разплатените средства по Оперативна програма „Добро управление“ към 10 май 2020 г. е 29.31%.

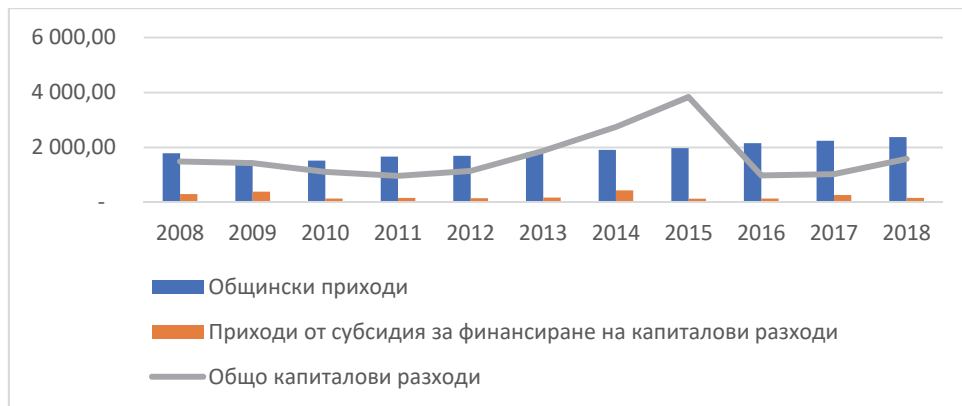
Информацията за реално изплатените средства по различните програми показва, че в следващите години ще завършат голяма част от европейските инфраструктурни проекти на общините, което от своя страна ще повиши размера на общите капиталови разходи на местно ниво.

На графика 2. е представено изменението на общинските приходи, субсидията за финансиране на капиталови разходи и общият размер на капиталовите разходи на местно ниво за периода 2008-2018 г.

От графиката се вижда силното влияние на европейското финансиране през 2014-2015 г. и резкият спад на общинските инвестиции през 2016-2017 г. Поетапното заплащане, свързано с проектите, изпълнявани през програмен период 2014-2020 г. дава отражение върху общия размер на капиталовите местни разходи през 2018 г. Общият размер на капиталовите разходи се увеличава с около 54% спрямо 2017 г. и с около 62% спрямо 2016 г., като достигат до 1,582.49 хил. лв.

Графика 2. Динамите на общинските приходи, субсидията за финансиране на капиталови разходи и общите общински разходи за периода 2008-2018 г.

Източник на информация: Министерство на финансите, изчисления на автора

Прогнозите за следващите две години са за съществен ръст на местните капиталови разходи в резултат на финалната фаза на изпълнението на проектите по европейските Структурни фондове и Кохезионния фонд. Това ще допринесе за възстановяване на българската икономика и ще подкрепи публичните инвестиции в периода на възстановяване от кризата свързана с разпространението на COVID 19.

Във връзка с разразилата се криза, следствие от разпространението на COVID 19 може да се отбележи, че по някои програми се направи ре-програмиране. С Решение 256/14 април 2020 г. на Министерския съвет се дава съгласие за преразпределение на приноса от Европейските структурни и инвестиционни фондове чрез прехвърляне на средства между оперативните програми 2014 – 2020 г. за осигуряване на финансова подкрепа на мерки за минимизиране на отрицателните последици от епидемичното разпространение на COVID-19, както следва:

- от Оперативна програма „Добро управление“ се прехвърлят 105 млн. лева от Европейския социален фонд към Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“;
- от Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“ се прехвърлят 28.79 млн. лева от Европейския социален фонд към Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“;
- от Оперативна програма „Околна среда“ се прехвърлят 49 млн. лева от Европейския фонд за регионално развитие към Оперативна програма „Иновации и конкурентоспособност“;
- от Оперативна програма „Транспорт и транспортна инфраструктура“ се прехвърлят 48 млн. лева от Европейския фонд за регионално развитие към Оперативна програма „Иновации и конкурентоспособност“;
- от Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“ се прехвърлят 2 млн. лева от Европейския фонд за регионално развитие към Оперативна програма „Иновации и конкурентоспособност“.

Чрез допълнителните средства ре-програмирани с решението се осигуряват средства за осигуряване на важни социални услуги, в т.ч. домашно социален патронаж на най-уязвимите групи в общините. В същото време не се нарушава изпълнението на големите инфраструктурни проекти.

Програмиране на период 2021-2027 – основни постановки

Съгласно Анализ за определяне на националните приоритети за периода 2021-2027 г. през следващия програмен период стратегията на правителството в областите, съфинансирани по Политиката за сближаване на ЕС, ще се реализира в рамките на следните програми:

- Оперативна програма за иновации и конкурентоспособност;
- Оперативна програма за наука и образование;
- Оперативна програма за околна среда;
- Оперативна програма за транспортна свързаност;
- Оперативна програма за електронно управление и техническа помощ;
- Оперативна програма за развитие на регионите;
- Оперативна програма за развитие на човешките ресурси;
- Програма за морско дело, рибарство и аквакултури;
- Стратегически план за развитие на земеделието и селските райони;
- Оперативна програма за храни и/или основно материално подпомагане;
- Национална програма по Инструмент за финансовото подпомагане за управлението на границите и за визите като част от Фонда за интегрирано управление на границите;
- Национална програма по фонд „Вътрешна сигурност“;
- Национална програма по фонд „Убежище и миграция“.

Средствата от тези програми следва да покрият нарастващите инвестиционни потребности в определени сфери. Така например се идентифицира нужда от инвестиции за осигуряване на достъпност и подобряване на свързаността на районите предвид лошото състояние на пътната настилка, резултат от лошата поддръжка и липсата на средства в общинските бюджети. Подобно е положението и с водоснабдителната мрежа в селските общини, обхващаща над 40 хил.км. Преобладаващата част от нея е изградена преди повече от 40 години, като поради лошата поддръжка страда от чести повреди, ниска ефективност и големи загуби на вода в следствие на течове. При това повече от 2/3 от мрежата е изградена с азбестоциментови тръби, които трябва да бъдат подменени. Друг значителен проблем в селските райони е неразвитата канализационна мрежа, особено в селата (само 2.1% от селата имат канализация) (Анализ за определяне на националните приоритети за периода 2021-2027 г.).

Отчитат се нарастващи потребности от изграждане на детски градини в големите общини, рехабилитация на училища и облагородяване на градската среда. Предвижда се и необходимост от повече средства за борба с климатичните промени.

По-подробна информация за новия програмен период ще бъде достъпна след приемането на Многогодишната финансова рамка на Европейския съюз.

Заклучение

Европейските фондове имат ключово значение за местните публични инвестиции в България. Те съставляват над 50% от общите общински инвестиционни разходи. През първия програмен период, общините получават значителен ресурс за финансиране на социална, здравна инфраструктура, ВиК съоръжения, рехабилитация на общински пътища и др. Обръща се тенденцията местните бюджетни капиталови разходи да са основни, а европейските фондове да имат допълващ характер. Притеснително е заключението, че общинските средства за капиталови разходи са недостатъчни и не покриват базисните инфраструктурни потребности на местните власти.

През втория програмен период се отчита забавяне на същинското изпълнение на общинските проекти, поради обжалване на тръжните процедури. Към 10 май 2020 г. реално разплатените средства по програмите се оценяват на 39.37%. Според представената информация, реално изплатените средства по най-съществените за общините програми Оперативна програма „Околна среда“ и Оперативна програма „Региони в растеж“ се оценяват съответно на 28.87% и 55.34%. През следващите три години се очаква общинските проекти да влязат във финална фаза на изпълнение съобразно правилото N+3.

За предстоящия програмен период се открива ограничена информация. Все още не е приета Многогодишната финансова рамка на Европейския съюз и това е предпоставка за ограничените налични данни. Известни са предложенията за програми, чрез които ще се разпределят финансовите европейски ресурси през програмен период 2020-2027 г. Продължава тенденцията към нарастване на инвестиционните общински потребности.

Библиография:

- [1]. Интернет сайт на Народното събрание, достъпван на 10.05.2020 <https://www.parliament.bg/bg/parliamentarycommittees/members/2595/documents>
- [2]. Интернет сайт на Единен информационен портал, Структурни фондове на ЕС достъпван на 10.05.2020 <https://www.eufunds.bg/archive2018/index.php/bg/novini/item/16651-98-e-izpalnenieto-na-operativnite-programi-ot-programen-period-2007-2013>
- [3]. Интернет сайт на ИСУН, 2020 г., достъпван на 10.05.2020 <http://2020.eufunds.bg/>
- [4]. Интернет сайт на Министерство на финансите, 2020 г., достъпван на 10.05.2020 <https://www.minfin.bg/bg/810>
- [5]. Интернет сайт на НСОРБ, Интернет платформа за местни финанси достъпван на 10.05.2020 <http://www.namrb.obuchi-se.org/norway/bg-bg/%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B0%D0%BB%D0%BE.aspx>
- [6]. Интернет сайт на Оперативна програма „Добро управление“, 2020 г., достъпван на 10.05.2020 <https://www.eufunds.bg/archive2018/index.php/bg/programen-period-2014-2020/operativni-programi-2014-2020/operativna-programa-dobro-upravlenie-2014-2020/item/633-operativna-programa-dobro-upravlenie-2014-2020>
- [7]. Калчева Д., Е-услугите и общините в България, сп. „Икономически и социални алтернативи“, 2020 (под печат)
- [8]. Министерски съвет, Анализ на социално-икономическото развитие на България 2007-2017 г. за определяне на националните приоритети за периода 2021-2027 г. достъпван на 10.05.2020 <https://www.eufunds.bg/bg/taxonomy/term/680>
- [9]. Министерски съвет, Решение № 256/14 април 2020 г.
- [10]. Национално сдружение на общините в България, Презентация на тема Българските общини и еврофондовете – 10 години по-късно. Ползи и предизвикателства, Конференция „10 години България в ЕС – ползи и предизвикателства. Приносът в сътрудничеството със страните от ЦЕФТА“, 30 май 2017 г.